

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Cilt: 12 Sayı: 66 Ekim 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Volume: 12 Issue: 66 October 2019
www.sosyalarastirmalar.com
Issn: 1307-9581

Doi Number: <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.2019.3567>

ÇARLIK RUSYA'NIN KIRGIZİSTAN'DA UYGULADIĞI KOLONİ SİYASETİNİN DÖNEMİN KIRGIZ AKINLARININ ŞİİRLERİNE YANSIMALARI

THE REFLECTIONS OF COLONIAL POLITICS APPLIED BY TSARIST RUSSIA IN KYRGYZSTAN ON THE POEMS OF KYRGYZ POETS OF THE PERIOD

Mustafa KUNDAKÇI*

Öz

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırgız topraklarını işgale başlayan Rusya, bu topraklarda planlı bir şekilde yürüttüğü koloni siyaseti ile halkın verimli topraklarına çeşitli bahanelerle el koyar. Rusya içlerinden ve Ukrayna'dan getirdiği vatandaşlarını da bu verimli topraklara yerleştirir. Uyguladığı ağır vergi politikasının yanı sıra atadığı liyakatsiz yöneticiler üzerinden baskı ve zulümle kendisini kontrol altına almaya çalışan Çarlık Rusya'ya karşı halk, birçok defa canı pahasına da olsa isyan etmek zorunda kalır. Ancak o devrin teknolojik teçhizatıyla donatılmış Rus ordusu karşısında elinde neredeyse hiçbir savaş aracı bulunmayan Kırgız halkı başarılı olamaz. Özellikle 1898 Ancıyan ve 1916 yılındaki Ürkün Kırgız Türklerinin milli bir bilinçle ve topyekûn bir şekilde kendilerine reva görülen insanlık dışı uygulamalara, işgal ve sömürü siyasetine dönük isyanları milli bir mücadeleye dönüşür.

Kırgız kültür tarihinin oluşmasında büyük katkıları bulunan dönemin söz ustası akınlar da bu hayatın bir parçasıdır. Olup bitene maruz kalan, olanlara bizzat şahitlik eden Kırgız akınları da Rusların XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kırgız topraklarında başlattığı işgal, sömürü ve asimilasyon amaçlı emperyalist uygulamalarını; bu uygulamaların halkın hayatında meydana getirdiği yıkımı ve infial eserlerinde gerçekçi bir şekilde dile getirir. Geçmişi, hâli ve geleceği birlikte değerlendirebilecek bir zihin açıklığına sahip olan ve dönemin aydını kabul edilen akınlar, şiirleriyle tarihe tanıklık ederler.

Anahtar Kelimeler: Çarlık Rusya, Koloni Siyaseti, Kırgız Akınları, Şiir, Ancıyan Ayaklanması, Ürkün.

Abstract

Russia, which started to occupy the Kyrgyz lands since the second half of the 19th century, confiscated the fertile lands of the people with various excuses with a planned colonial policy. Russia also brings the citizens of Ukraine and settled to this fertile land. In addition to the heavy tax policy it implements, the people are forced to rebel against Tsarist Russia many times at the cost of their lives, trying to control itself through oppression and persecution through the unpredictable managers. However, the Kyrgyz people who have almost no means of war against the Russian army equipped with the technological equipment of that era cannot succeed. Especially in 1898 Ancıyan and the events of Ürkün in 1916, the Kyrgyz Turks' revolts against the inhuman practices and occupation and exploitation policies, which were revered with national consciousness and turned into a national struggle.

The poets who were instrumental in the formation of Kyrgyz cultural history are also a part of this life. The Kyrgyz poets who personally witnessed what happened, also mentioned the Russians' imperialist practices for the occupation, exploitation and assimilation started in the Kyrgyz lands since the second half of the 19th century; they express in real life the destruction of these practices in the life of the people and in its offensive works. Poets, who have an open mind to evaluate the past, the state and the future together and who are accepted as the intellectuals of the time, witness the history with their poems.

Keywords: Tsarist Russia, Colonial Politics, Kyrgyz Poets, Poetry, Ancıyan Uprising, Ürkün.

*Dr. Öğr. Üyesi, Karabük Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Giriş

Tarihin bilinen en eski ve köklü milletlerinden biri olan, MÖ 200 yıllarından bugüne varlıklarını kesintisiz bir biçimde sürdüren Kırgız Türklerinin adı, Türk tarihinin bilinen en eski yazıtları Yenisey ve Orhun Yazıtlarında geçmektedir. Geçmişten bugüne tarihî ve kültürel değerlerine, örf ve adetlerine, dini inançlarına sıkı sıkıya bağlı olan Kırgız Türkleri ile ilgili ilk bilgilere Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Tarihî süreç içerisinde Çinliler, Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Moğollar, Kalmuklar, son olarak Ruslara ek olarak irili ufaklı birçok kavim ve militle mücadele eden Kırgızlar adını günümüze kadar muhafaza eden ender Türk boylarından biridir.

Genel olarak Türkistan'ın kuzey ve doğu bölgelerini özellikle Isık-Göl havalisini kendilerine yurt edinen; XVIII. yüzyılın başlarında Kalmuk, Cungar ve Oyrat baskılarından dolayı Altay taraflarından Tanrı Dağları bölgesine göç eden Kırgızlar, o dönemde yeni kurulan Hokand Hanlığının hâkimiyetini gönüllü olarak kabul eder. Hokand Hanlığı içerisinde yönetimin çeşitli kademelerinde söz sahibi olan Kırgızlar 1876 yılında Hokand Hanlığının ortadan kalkmasıyla Rus hâkimiyetine girmek zorunda kalır (Kara, 2007, 330).

XIX. asrın ortalarından itibaren Çarlık Rusya'nın Kırgızistan topraklarını işgal etmesi neticesinde bu topraklarda uyguladığı yok etme ve sömürü siyaseti, yerel halka yaptıkları zulüm ve haksızlıklar o dönemki şairlerin şiirlerinde her yönüyle ele alınır. Kırgız halkının hayatında özellikle Çarlık Rusya döneminde meydana gelen toplumsal, siyasî, sosyal, ekonomik ve kültürel değişimler, o dönem şairleri Moldo Kılıç, Moldo Niyaz, Nurmoldo, Togolok Moldo, Aldaş Moldo, Abdülkasım Cutakayev, İsak Şaybekov gibi birçok şair ve araştırmacının eserlerine yansır. Döneminin ileri gelen aydın ve okumuş sınıfını temsil eden bu yazar ve şairler; halkın sesini, yaşadıkları acıları, onlara yapılan zulümlere ve kıyımlara, onlardan alınan ağır vergilere kısaca Rusların asimile ve sömürü siyasetine karşı çıkararak olan biteni çok net ve doğru bir şekilde şiirlerinde ortaya koyar. Ayrıca o dönemde halkı birlik ve beraberliğe çağırarak Ruslara karşı millî mücadelenin sembolü olurlar.

1. Çarlık Rusya'nın Kırgız Topraklarında Uyguladığı Sömürü Siyaseti

Orta Asya'da hâkimiyet kurmak ve Kırgızistan'ı ele geçirmek isteyen Rusların o dönemde boylar halinde yaşayan Kırgızların yaşadıkları toprakları işgal etmesi bir anda gerçekleşmez. Çarlık Rusya'nın XIX. yüzyılın ortalarından başlayarak uzun ve zorlu bir dönemi içine alan süreçte acımasızca yürüttüğü koloni siyaseti ve yayılcı politikasına karşı direnç gösteren Kırgız halkının mücadelesi tarih sahnesinde önemli bir yer tutar.

Çarlık Rusya'nın Türkistan bölgesinde yürüttüğü işgal siyasetinde Hokand, Hive ve Buhara Hanlıklarının birbiriyle çatışması ve güçlerini kaybetmeleri, Kırgız boylarının birbirine düşmesi ve zayıflamaları etkili olur. Ruslar, 1850 yıllarından itibaren bölgeye gönderdikleri elçilerin yaptıkları keşifler ve topladıkları ön bilgilerden hareketle yine elçilerin yönlendirmelerini esas alarak emperyalist emellerini gerçekleştirmeye başlar. Önce Kuzey Kırgızistan'ı daha sonra Güney Kırgızistan'ı ele geçiren Ruslar, 1867'de Türkistan bölgesinde Türkistan Genel Valiliği adı altında bir yönetim kurar. 1876'da Hokand Hanlığına tamamen son verdikten sonra bu bölgede hâkimiyetini daha da genişleten Çarlık Rusya, böylece tüm Kırgızistan'ı ele geçirir. Ruslar, ele geçirdikleri topraklarda işgal ve sömürü düzenini en az sorunla gerçekleştirebilmek, halkı kendi arasında birlik kuramaz hale getirmek için onların kültür ve hayat anlayışından tamamen farklı bir idarî sistemi oluşturur. Kırgızistan'ı dört bölge ve dokuz vilayete bölerek Oblost, Uyezd ve Volost gibi farklı isimlerle adlandırılan bu yeni idarî düzen istenildiği gibi Kırgızların hayatına birçok problemi de beraberinde getirir. Çünkü Ruslar, boylar halinde yaşayan Kırgızların topraklarını idarî birimlere ayırırken boyların kültürünü, yaşam tarzını, geçim kaynaklarını ve akrabalıklarını dikkate almaz. Kasıtlı olarak Kırgız Türklerinin yaşantısını altüst edecek şekilde suni bir biçimde yapılan bu idarî planlama halkı birçok açıdan olumsuz etkiler (Karıyeva, 2011, 21) (Hayit, 1995, 157) (Kara, 2007, 331).

Çarlık Rusya yönetimi işgal edilen yerlerde gerçekleştirilecek ayaklanmaları önlemek için öncelikli olarak asker merkezler oluşturur. Bu sebeple Çarlık Rusya'nın Kırgızistan'daki sömürü siyaseti daha çok askerî bir nitelik taşımaktadır. Bu askerî merkezlerin başında bölge başkanları bulunurdu. Bölge başkanları mutlaka yüksek ve orta kademedeki asker kökenli Rus teğmenlerden seçilirdi. Bölge başkanlarının yetkileri sınırsızdı. İl yöneticileri bölge başkanlarına bağlıydı. Kırgız toplumunda ortaya çıkan bu değişiklikleri dönemin önemli şairi Aldaş Moldo şiirlerinde gerçekçi bir şekilde ortaya koyar:

Bir dubanga baş kılıp

Oyezdu koydu naçendik

Opurandap korkutup

Opuza kılata maşendik

Bir bölgenin başına getirip

Yönetici yaptılar Rus'u

Ürküterek korkutup

Tehdit edici bir tavırla

Aylalap ar bir boluştan

Hileyle her bir boluştan

Cıynalıp minden tengesin

Topladı binlerce para (Kariyeva, 2011, 23)

Bölge ve illerin dışında kalan küçük yerleşim yerlerinin yöneticileri yerel halktan seçilmekle birlikte Ruslar, nahiyeye ve köy olarak sınıflandırılan bu yerlere seçilen yöneticilerin kendilerine sadık birilerinin olmasına özen gösterir. Üç yılda bir seçimle başa gelen yöneticilere nahiyelerde volost (boluş), köylerde ise starsına (istarçın) adı verilir. Yerel halka yöneticileri sanki kendileri seçiyormuş hissi vererek gerçekte seçimi kontrol altında tutan ve istediği adayı tayin eden yine Ruslar olur. Nitekim halkın bu küçük yerleşim birimlerinin yöneticilerinin göreve başlayabilmesi de Rusya'nın atadığı valinin onayına bağlıdır (İlyasov, 1986, 103). Dönemin ünlü akınlarından İsak Şaybekov şiirlerinde Rusların kurduğu bu yeni idarî sistemi ve yönetici seçimini oldukça sert bir biçimde eleştirir:

Ak padişah zalimge

Ak padişah zulmüne

Altı atabız karagan

Altı babam baş eğdi

Ak kalpaktuu Kırgızdı

Ak kalpak Kırgızları

Aydagan malday sanagan

Hayvan gibi saydırdı

Bir min üydön boluştu

Her bin aileden olan topluluğu

Beş cüzdön boldu taratıp

Parçalayıp beşer yüz yaptılar

Istarçın kılıp cüz üydön

Istarçın yapıp yüz aile için

İspikesin karatıp

Listesine baktılar (Abdıldayev, 1990, 142-143)

Dönemin bir diğer akını olan Togolok Moldo ise yönetici atama işini ve Rusların bu sistemle amaçladıkları toplumsal tahribatı biraz da ironiyle dile getirir:

Min tütüngö bir kişi

Bin aileye bir insan

Boluş bolgon zamana

Başkan olan zamane

Boluşundun moldosu

Toplumun mollası

Orus bolgon zamana

Rus olan zamane (Kariyeva, 2011, 24)

Ruslar 'volost' olarak görev yapanlara yaptıkları işin karşılığı olarak senelik 500-700 som, Istarçın olarak görev yapanlara ise 100-200 som civarında ödeme yapar. Nahiyeye ve köy gibi küçük yerleşim yerlerinin yöneticileri olan volost ve istarçınlar vergi işleri, toplumsal işlere halkın katılımını sağlama gibi görevlerinin yanı sıra kurallara uymayanları cezalandırma hatta tutuklama gibi her türlü hukukî ve cezaî kararı alma hakkına da sahiptir. Vergi, sulama, ormancılık vb. işler halkı soymak ve cezalandırmak için birer kılıf olarak kullanılmakta, çok küçük tartışmalarda bile yöneticiler halka toprağı elinden alma gibi her türlü ağır cezayı uygulayabilmektedir. Rüşvet artık sıradan bir uygulamadır ve hiçbir şey rüşvetsiz yapılamaz hale gelir.

Halk istarçınlara, istarçın volostlara, o tercümana, tercüman ise uezdlere, o da bir üstüne rüşvet vermek zorunda kalır. Ayrıca Rus memurların kırsal bölgeye geldiklerinde en güzel şekilde ağırlanması görevi ve seçim dönemlerinde Uezd başkanına verilen büyük ziyafetlerin sorumluluğu ve maliyeti de bu yöneticilere aittir (Yazı, 2007, 30-31). Bütün bunlar halkın cebinden çıkardı. Bu yüzden yerel halk için bu seçimler önemli görünürdü ama kendi aralarında bir birliğin kurulamayışı Rusların onları istismar etmesine fırsat vermektedir. Nitekim bir Rus yazılı kaynağında seçimler konusunda hiçbir tecrübesi bulunmayan ve stratejik davranamayan Kırgızların durumuyla ilgili yapılan tespit oldukça çarpıcıdır:

"Kırgız Halkı seçim konusunda hiçbir şey anlamaz ve haklarını kullanmazlar. Her şey boy başkanı tarafından hazırlanır... Eğer boy başkanı etkili ise o zaman seçim ona göre gelişir. Eğer bağımsız toplulukların temsilcileri varsa o zaman her topluluğun kendi başkanı olur, yöneticileri kendilerine göre seçerler." (Kariyeva, 2011, 25)

Rusların Kırgızları birbirine düşürme siyasetinin bir parçası olan seçimler sırasında Kırgız beyleri arasında çoğu zaman anlaşmazlıklar ortaya çıkar ve çeşitli tartışmalar yaşanır. (Kariyeva, 2011, 24) Moldo Kılıç, bu tartışmaların halka zarar verdiğinin farkındadır:

Boluştuktu talaşuu

Yöneticilik kavgası

Eldin eki tarabı

Halkın iki tarafı

Cançal bolup çır çıkksa

Tartışmalar kavgalar

Curtka tier zalalı

Halka olur zararı

Talaş bolso boluştu

Ortaya çıkksa tartışma

Eli kilaar uruştu

Halk yapar savaşı (Sooronov, 1991, 161)

Abilkasım Cutakayev de Kırgız beyleri arasındaki bu siyasi entrikaların sebeplerinin güç ve menfaat olduğunu, zenginler ve yöneticiler daha güçlü ve zengin olsun diye de halkın zarar gördüğünü açık bir biçimde söyler:

<i>Eki tarap baştaşıp</i>	İki tarafta başladı
<i>Coo boluşup özünçö</i>	Düşman olup kendince
<i>Cok cerinen kastaşıp</i>	Olmadık yere didişme
<i>Tak talaşıp karmaşıp</i>	Taht kavgası çekişme
<i>Kuran karmap candaşıp</i>	Kuran tutup eline
<i>Manap baylar bir-birin</i>	Manaf ve Zenginler birbirine
<i>Para berip aldaşıp</i>	Rüşvet verip kandırıp
<i>Istarçın elüü başı dep</i>	Istarçın yönetici derken
<i>Salıştırgan taşı dep</i>	Karşılaştırdı taşı diye
<i>Sayıp algan caatı</i>	Sayıp aldığı tarafı
<i>Oşol eldin başı dep</i>	O halkın başı diye
<i>Caattaşıp bezişip</i>	Kutuplaşıp Birbirine düştüler
<i>Bukaramı ezişip</i>	Halkı oldukça ezdiler (Cutakayev, 1971, 81)

Kırgızistan'da hâkimiyeti ele geçirdikten sonra Rus hükümetinin ilk hamlesi vergiler sayesinde gelir kaynağı oluşturmaktır. Sömürü amaçlı oluşturulan bu yeni vergi sistemine göre halk göçebe ve yerleşik olmak üzere iki gruba ayrılır (İlyasov, 1986, 111-112). Gerçek amacından çok uzak bir şekilde sadece Çarlık Rusya'nın kasasını doldurmak için getirilen bu vergi sistemi ve çeşitleri kaçınılmaz olarak adaletten uzaktır. Zira vergiyi koyan devlet bu verginin karşılığında halka hiçbir ekonomik ya da sosyal hizmet sunmaz. Bilakis tarımla uğraşanlar kendilerine ait tarlayı kullanmasalar bile vergi ödemek zorunda kalır. Moldo Kılıç yöneticilerin eliyle toplanan bu adaletsiz vergiler sebebiyle halkın zor duruma düştüğünü anlatırken bu zalimliğe aracı olan yöneticilere de beddua eder:

<i>Bereke curtan tarıldı</i>	Halkta bereket azaldı
<i>Kolunan kelgen cakşılar</i>	Elinde varsa fırsatı
<i>Curtuna kıldı cabırdı</i>	Halkına yaptı zararı
<i>Kıla beret baarına</i>	Herkese yapar kötülük
<i>Agayın, tuugan boruna</i>	Akraba kardeş ayırmaz
<i>Kınıkkan uluk parağa</i>	Para kölesi olarak
<i>Cıgıp salar daraga</i>	Geçip gider her şeyden
<i>Istarçın, bey, boluşu</i>	Istarçın, bey, yönetici
<i>Orustan kıyın cumuşu</i>	Rusların zor görevi
<i>Kurup kalsın alardın</i>	Mahvolsun onların
<i>Aramdan tapkan ırısı</i>	Kazandıkları kara para (Sooronov, 1991, 143)

Abilkasım Cutakayev ise verginin nasıl bir zulme dönüştüğünü, halkın sahip olduğu her şeyin çeşitli vergiler yoluyla bir bir elinden alındığını aktarır:

<i>Altı kündük küç nalog raat ber dep</i>	Altı günlük göç vergisi isteyip
<i>Aladı kembagaldın calgız tayın</i>	Aldı zavallının tek atını
<i>Dal kılba butundadı çarığındı</i>	Değdirme ayağındaki çarığını
<i>Minbeymin aldındadı ariğındı</i>	Binmem ben senin zayıf atına
<i>Sen barıp karagaydı kıyıp-cıyıp</i>	Gideceksin ağaçları keseceksin
<i>Tüşürösün moynundadı salığındı</i>	O şekilde vergiyi de ödeyeceksin (Cutakayev, 1971, 48)

Halkın vergiler dışında devlete karşı başka sorumlulukları da vardı. Bunlardan bazıları yolları, arkları, köprüleri düzeltme; askerler için at, araba, odun, su vb. hazırlama gibi oldukça zahmet isteyen şeylerdi. Bu sorumluluklar sebebiyle kendi işlerini göremez hale gelen, üzerine de çeşitli vergiler ve bu vergi miktarlarının gün geçtikçe artması halkı çok yıpratır. Eskiden elinde az çok ev hayvanı olan aileler bile artık iyice fakirleşir. Togolok Moldo adaletsiz vergilerle zalim yöneticilerin özgür halkın köle durumuna düşürdüğünü söyler:

<i>Cegiçterge ubal cok</i>	Yiyenler kafa yormaz
<i>Tengege oodu nazarı</i>	Bütün aklı parada

<i>Çıgım aldı çınırtıp</i>	Vergi aldı ağlattı
<i>Bay boluştun tacaalı</i>	Zengin boluşun şirreti
<i>Calgıs uyon baş kılıp</i>	Tek ineği elinden
<i>Cep algandar köböydü</i>	Koparanlar çoğaldı
<i>Tamagina aş kılıp</i>	Midesine indirip
<i>Buzuktun uulu çon boldu</i>	Bozukların oğlu başkan oldu
<i>Çayı-kışı cabırkap</i>	Yaz-kış zorluk çeken
<i>Malay baykuş şordoldu</i>	Zavallı köle halk mahvoldu (Abdıldayev, 1990, 351)

Ellerinden her şeyi alan ve adeta köşeye sıkıştırılan halk en küçük ihtiyaçlarını bile karşılayamaz durumdadır. İsak Şaybekov, hem Rusların hem de kendi aralarından seçtikleri yöneticilerin eziyetine de maruz kalan fakir ve şaşkın Kırgız halkının durumunu tüm açıklığıyla aktarır:

<i>Salıktardan kedeyler</i>	Fakirler vergi yüzünden
<i>Bütün köynök kiybedi</i>	Düzgün bir elbise giyemediler
<i>Boluş menen ıstarçın</i>	Yöneticiler ve ıstarçınlar
<i>Kündö salat köp çıgım</i>	Her gün ister bol vergi
<i>Cardılar baykuş bilgen çok</i>	Zavallı fakir bilemedi
<i>Kutularдын eç alın</i>	Kurtulmanın hiç yolunu (Abdıldayev, 1990, 422)

Dönemin yöneticilerinin zulmüne sessiz kalmayan ve halkın durumunu oldukça gerçekçi bir biçimde aktarıp adaletsizlikleri eleştiren bir başka akın da Togolok Moldo'dur:

<i>Çıgımın salat</i>	Vergi ister
<i>Çınırtıp alat</i>	Ağlatır alır
<i>Çokuga çabat</i>	Kafaya vurur
<i>Çooçutup alat</i>	Korkutur alır (Togolok Moldo, 1970, 10)

Rusya Kırgızistan topraklarını ele geçirdikten sonra Ruslaştırma ve sömürü siyasetini devamlı surette genişleterek yürütür. Rusların Orta Asya'yı ele geçirmekteki bir başka önemli amacı ise Rusya'nın merkez bölgelerinde yaşayan ve tarımla uğraşan vatandaşlarına buralarda iskân sağlamaktır. Bununla ilgili olarak daha önce Kazakistan ve Başkurdistan'da tecrübe ettiği koloni siyasetinin bir benzerini Kırgızistan'da gerçekleştirme ister. Bu bölgeyle ilgili olarak ilk defa 1866 tarihinde Isık-Köl'e Rus çiftçilerini yerleştirilmesi emri gelir. O tarihten itibaren Isık-Köl, Karakol ve Tokmok illerindeki verimli araziler parça parça Ruslara verilmeye başlanır. 1885 yılında Tokmok ilinde 10, Isık-Köl'de 6 Rus köyü ortaya çıkar. Yine 1876-1886 yılları arasında Talas'ta birçok Rus köyü oluşturulur. Güney Kırgızistan'a ise 1893 tarihinden itibaren Rus ve Ukraynalı çiftçiler göçmeye başlar (Kariyeva, 2011, 30-31). Toprakları zorla ellerinden alınan Kırgızlar, dağlık ve kırsal bölgelerde yaşamaya mahkûm edilir. Daha da kötüsü 1891 yılında yayınlanan bir kanuna göre Kırgızların yaşadığı dağlık alanlar ve diğer bölgeler de devlet arazisi olarak kabul edilir ve Kırgız Türkleri kendi vatanlarında yersiz yurtsuz bir duruma düşer. Verimli topraklarını Rus ve Ukraynalı çiftçilere kaptıran Kırgızlar, dağ başlarında küçükbaş hayvancılık yaparak zor şartlarda hayatlarını sürdürmeye çalışır (Duman, 2015, 5-6).

Rusya'nın koloni siyasetinin etkisi en fazla ziraat alanında görülür. 1905 yılında Ceti Suu bölgesi başkanı, Çar II. Nikolay'a gönderdiği raporunda yeni Rus köyleri oluşturmak için Kırgızların sahip olduğu toprakların büyük bölümüne el konulmasına ihtiyaç duyulduğunu belirtir. Çar II. Nikolay da rapora cevaben o toprakların elde edilmesine yönelik çalışmalara tereddüt gösterilmeksizin ve aralıksız bir şekilde devam edilmesini emreder (Kariyeva, 2011, 31). Aldaş Moldo, Kırgız halkının topraklarının Rus koloni siyaseti gereği işgal edildiğini ve halkın acınacak bir halde dağlara çekilmeye mecbur kaldığını anlatır:

<i>Kedeylerdin cerlerin</i>	Fakirlerin topraklarını
<i>Kesip berdi koturga</i>	Kesip verdi uyuza
<i>Köpös bolgon oruska</i>	Zengin olan Ruslara
<i>Aydap çıktı too-toogo</i>	Sürdüler dağa taş
<i>Aşıp köçtü ecen bel</i>	Geçerek göçtü nice geçit
<i>Aşıktık aydaar ceri çok</i>	Ekecek hiç toprağı yok
<i>Azıp cüret kayran el</i>	Yollara düştü zavallı halk (Abdıldayev, 1990, 187-188)

Rusların Kırgız topraklarını işgalini ve onlara yardım eden yöneticilerin halin sözüne itibar etmeyen tavrını şiirlerinde eleştiren Moldo Kılıç, halkın içerisine düşürüldüğü durumu da net olarak verir:

Tengeden aldı salıktı
Karattı dalay kalktı
Cerine saldı eğindi
Tootpodu kebindi
Abıdan kesti demindi
Aralaş kıldı oruska
Atadan kalgan çegindi
Bul orustu karasan
Çeçip salıp cerdi aldı
Beeden tuugan cerdi aldı
Bul orustu karasan
Suu-suuga saldı beketti
Boluştardı karasan
Katımday keketti

Vergiyi parayla aldı
Çok ağılattı halkı
Aldı işletti toprağı
Lafa kulak asmadı
Sıkıştırdı herkesi
Rusları soktu aramıza
Babalardan kalan topraklara
Baksana şu Ruslara
Elini sürdü toprağımıza
Yetmedi atımızı aldı
Baksana şu Ruslara
Sulara yaptı sahiplik
Yöneticilere baksan
Ürkütücü tavırla (Sooronov, 1991, 142)

Dönemin akınlarının hepsi Rusların Kırgız topraklarını sömürü siyasetiyle ele geçirdiklerini, yöneticilerin adaletsiz uygulamalarını, ağır vergilerle halka yapılan zulmü çok açık ve net bir şekilde şiirlerine yansıtırlar. Bu akınlardan biri olan Moldo Niyaz da halka yapılanlara sessiz kalmaz:

Katka düştü üyübüz
Kalbadı cakşı biyibiz
Tartıldı tanap cerlerge
Tınbas boldu erlerge
Too menen coldu butparas
Bütüp aldı daftarga

Kayda geçti evimiz
Kalmadı iyi beyimiz
Çekildi ölçü yerlere
Dinlemez oldu erlere
Dağ ile yolu putperest
Hepsini aldı deftere (Sooronov, 1993, 57)

Türkistan'ı her şeyden önce sanayisini geliştirmek için hammadde kaynağı olarak gören Rus hükümetinin Kırgız topraklarında yürüttüğü tahrip edici politikalarından biri olan ziraat politikası yerli halkta büyük sıkıntıya sebep olur. Rusya'dan getirilen göçebe çiftçilere uygun şartların sağlanması için yerel halkın arazilerinin zorla ellerinden alınmasını eleştiren İsak Şaybekov gücün adaleti yok ettiğine işaret eder:

Padışabız zor boldu
Cerdin baarın korgodu
Cerdin baarın çenedi
Çenep alıp keledi
Murunkuday padışa
Cerdi kenen berbedi

Padişah güçlüydü
Arazilere el koydu
Santim santim ölçtü
Ölçtü ama eskisi gibi
Eskisi gibi padisah
Bol arazi verilmedi (Abdıdayev, 1990, 421)

Togolok Moldo ata mirası saydığı toprakların elden gitmesi, geçim kaynaklarını yitirip aç kalmaları ve yaşadıkları yeri terk etmeye mecbur olmaları sebebiyle üzüngündür. Bu durumu şiirlerinde dışarıdan biri gibi anlatmaz. Kendisi de zulüm gören halkın içerisinde biri olarak 'biz' şahsını kullanır:

Orus kelip ayıldı aldı
Ookat kılçu cerdi aldı
Biyadan tuugan kir aldı
Cilkıdan irdi aldı
Kala salıp kotordu
Çıgıp kettik zarlanıp
Atadan kalgan konuştan
Tanabo salıp tarttırıp
Cerden suudan ayırıp

Rus gelip köyleri aldı
Çalıştırdığın toprağı aldı
Attan doğan yavruyu aldı
Hayvanı aldı atı aldı
Şehir yaptı çiftliği
Terk ettik ağladık
Atadan kalan mirastan
İp çektirip ölçüp
Topraktan sudan ayırdı (Karıyeva, 2011, 166)

Moldo Kılıç ise Kırgız topraklarını yasalarla ve yazılı tapularla sahiplenen Ruslara, itiraz eder. Yıllar boyu o tabiatın bir parçası olarak yaşayan o topraklara sahip olmak değil, orayı olduğu gibi koruyup o toprakların bir unsuru olarak yaşamayı ahlak edinen Kırgız Türklerinin yaşadığı şaşkınlık dizelerine yansır:

Bir kудaydın talaasın
Meniki dep kagazdan

Allah'ın verdiği toprağa
Belgelerle sahip çıkmak

Capan çıkkın cığaçın

Baarin satıp alasin

Kantip ookat kılasın

Vahşi yetişmiş ağaçları

Nasıl satın alırsın

Geçimi nasıl sağlarsın (Sooronov, 1991, 158)

Rusların, halkı iyice fakirleştiren koloni faaliyetleri şeklinde yürüttüğü sömürü siyaseti kapsamında boş yerleri hükümete bağlama bahanesiyle yerel halkın atasından babasından kalma yaşama uygun verimli arazileri ve yaylaları dahi zorla ellerinden alınır. Bununla da yetinilmeyip kendi topraklarında yiyecek ekmeğe, içecek suya muhtaç bırakılan halka karşı suyu kirletmek, arazinin üzerinden hayvanlarını geçirmek, hırsızlık yapmak gibi olmadık suçlamalar yöneltilir:

Karap tursan kapırdın

Kıyın eken kalbası

Mal cogotso tölötüp

Elden alat akçanı

Gözetleme yapsana kâfire

Zor bununla başa çıkma

Kaybolsa evinde hayvan

Halka ödetir parasını (Sooronov, 1991, 140)

Rus kökenli ve yerli halktan yöneticiler halkın en iyi atlarına herhangi bir bedel ödemeksizin zorla el koyar. Ayrıca canlarının istediği kimseyi ya da yapılanlara en küçük bir itiraz da bulunanları türlü türlü bahanelerle, asılsız suçlamalarla şiddetle cezalandıran yönetici sınıfı bunları halkın gözünü korkutmak için sıkça tekrar eder. Halk da planlanan bu oyuna gelerek yöneticileri kızdırmak ve acımasız muamelelere maruz kalmak korkusuyla sesini çıkarmaz. A. Cutakayev şiirinde yöneticilerin bir çeşit rüşvet olarak topladığına işaret ettiği adaletsiz vergilere bile uzunca bir süre kimse itiraz edemez:

Çolok tuma ırımdı

Çogultup aldın çığımdı

Böldürüp aldın koylordu

Taydan aldın toksondu

Tütüngö aldın on somdu

Paraladın çonkoldu

Aksak hasta fark etmez

Toplar bütün masrafı

Koyundan aldı yarısını

Taydan aldı doksan tane

Her aileden aldın on som para

Rüşvet verdin Çon kol'a (bir bölge başkanı)

(Cutakayev, 1971, 49)

Aldaş Moldo'nun 'Hal Zaman' adlı eserinde özellikle kadınlara reva görülen eziyet, hırslarının esiri olan yöneticiler tarafından oluşturulan korku saltanatı tasvir edilir:

Aylğa kelet antalap

Ar künü kelip antarat

Aylaylatıp çan salat

Ayaldardı korkutup

Ala kıyız cün surap

Sansan kara körpö alat

Suraganın berbese

Kısırların kıykırtıp

Boozdorun bozdotup

Balasin boydon tüşürüp

Ayaldardı sabaşat

Köylere gelir telaşla

Her gün gelip karıştırır

Bağırır yapar gürültü

Kadınları korkutur

Döşek ister yün ister

Kuzu postu yorganı alır

İstedliğini vermezseleler

Kızır bağırır çağırır

Ağlatır ve sızlatır

Hamile çocuğunu düşürür

Kadınları döverler (Abdıdayev, 2010, 191)

Aldaş Moldo şiirinde bir başka sorunu daha dile getirir. Dönemin sadece yöneticileri değil, onları arkasına alan irili ufaklı kendisine sorumluluk verilen herkes halkı soymayı kendisi için bir hak olarak görmektedir. Özellikle ormancılar suçsuz halka sahte suçlamalar yönelterek kestikleri cezalarla kazançlarını kolay yoldan artırmanın peşine düşer:

Toonu da kesip beriştir

Lesniçiy kıstalak

Kündö salat anısı

Kolomto dep ştraf

Salganın tölöy albasak

Urdurup sabayt ızalap

Aybandığın karaçı

Dağ da alıp paylaştırmış

Ormancı kıstalak (Erkekler için sövgü sözü)

Her gün verir ormancısı

Aile diye cezayı

Parayı ödemezsek

Döver söver bağırır

Hayvanlığına bakınız (Abdıdayev, 1990, 191)

Rus hükümeti Kırgız topraklarına koloni siyaseti gereği getirip yerleştirdiği Rus ve Ukraynalı göçmenlerin çocukları için 1870'li yıllardan itibaren Rus-Tüzem adıyla ilköğretim okulları açar. Açılan bu

okullarda Kırgız halkın çocuklarına da eğitim görme fırsatını verilir. Ancak bu eğitim Kırgız halkının aydınlanması, gelişmesi için değil Rus varlığının kalıcı hâle gelmesi için sağlanan bir eğitimidir. Çünkü kendi göçmen vatandaşlarının çocuklarının eğitiminin yanı sıra bu okulların açılmasının esas amacı yerli halka Rusçayı öğretmek ve bölgeye Rus kültürünün yayılmasını sağlamaktır. Rus hükümetinin işlerinin daha hızlı ve kolay yürütmesi için Rus yöneticiler ile yerel halk arasında ihtiyaç duyulan tercümanları hazırlamak ve Ruslara zihin ve kazanç bakımından bağımlı bir nesil yetiştirmek asıl amaçtır. Ayrıca bu okullarda Rusçanın yanı sıra Hristiyanlığı da öğretme amacı güden Ruslar, o dönemde ortaya çıkan Müslüman okul ve medreselerinin açılmasını ve kendilerinden evvel açılmış mevcut okulların gelişmesini koydukları kanunlarla önlemeye çalışırlar (Kariyeva, 2011, 37).

Ancak başlıca amacı Kırgız Türklerini Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmak olan Rus-Tüzem okulları Rus hükümeti tarafından kendisine sağlanan her türlü desteğe rağmen Kırgız topraklarında yaygınlık kazanamaz. Çünkü bu okullarda millî değerler, dil, din gibi kültür unsurları ve etnik özellikler dikkate alınmadan tek tip insan yetiştirmeye dönük asimilasyon amaçlı bir müfredat uygulanmaktadır (Koylubayev, 2010, 10-11).

2. Çarlık Rusya'nın Asimile ve Sömürü Siyasetine Karşı Kırgızların Mücadelesi

Rusların sömürü siyaseti Kırgız Türklerinin birçok defa ayaklanmasına neden olur. Bu ayaklanmaların içinde ikisi diğerlerine göre süreci ve sonuçları bakımından oldukça büyük ve önemlidir. Bunlardan biri 1998 Andican Ayaklanması diğeri ise 1916 ayaklanmasıdır.

1898 Andican ayaklanması Fergana bölgesinde Ancıyan, Namangan ve Oş yörelerinde etkili olur. Ayaklanmanın nedeni Rusların sömürü politikalarının sertleşmesi ve yerli çiftçilerin topraklarının adaletsiz bir şekilde Rus göçmenlere verilmesidir. Ayrıca Rusların içki ve ahlaksızlığı yaygınlaştırarak mescit ve medreseleri kapatması isyanın bir başka sebebi olarak kayda geçer. Rus hükümeti ayaklanmaya çok şiddetli bir şekilde müdahale eder. Rus hükümetinin işgal ve sömürü politikaları sebebiyle birçok defa ayaklanan halk, 1898 Ancıyan Ayaklanmasında çok büyük bir direniş göstermesine rağmen güçlü silahlara sahip tecrübeli Rus ordusu karşısında çok fazla varlık gösteremez. Ruslar acımasızca ve çok sert bir şekilde isyanı bastırır.

Ayaklanmanın bastırılması sonrasında bu isyana katıldıkları için sekiz yüze yakın kişi tutuklanır, dört yüzden fazla kişi hapsedilir ve yine dört yüze yakın Sibirya'ya sürgün edilir. Sürgün edilen kişiler arasında ünlü Kırgız şairi Toktogul da bulunur. Ayaklanmanın sonrasında halkın yaşadıklarını Moldo Niyaz bir şiirinde şöyle anlatır:

<i>Ancıyanda köp adam</i>	Ancıyan'da çok insan
<i>Abak bolot deşedir</i>	Hapislerde diyorlar
<i>Satıbaldı murzalar</i>	Satın aldı Murzalar
<i>Asılğanga küyömün</i>	Asılması acıtır
<i>Bekünöö bir kıl başıga</i>	Günahsız suçlanmaları
<i>Dok bolgongo küyömün</i>	Canımızı acıtır
<i>Beypildin curtu abaka</i>	Halkın çoğunluğu hapiste
<i>Cıylğanga küyömün</i>	Bulunması acıtır
<i>Kafirdin zulumu bul curtka</i>	Kafirin zulmü halkımızı
<i>Ötkönönön küyömün</i>	Yıpratması acıtır
<i>Aşir naip beykünöö</i>	Günahsız insanlarımızı
<i>Sibir colu Sibirge</i>	Sibir yolu Sibirya'ya
<i>Ketkenine küyömün</i>	Gitmesi canı acıtır
<i>Kolgo tüşüp kaçkandar</i>	Köl'e doğru kaçanlar
<i>Kelip kaldı deşidir</i>	Geldiler diye işittim
<i>Ekinçisi asılıp</i>	Diğerleri asıldı
<i>Ölüp kaldı deşedir</i>	Öldü diye işittim (Moldo Niyaz, 1993, 96)

Nurmoldo da şiirinde Rusların isyanı bastırırken kullandığı orantısız güce ve kadın, çocuk ayırmaksızın gerçekleştirdiği zulme değinir:

<i>Ceksendegen elimi</i>	Ne yapacağını şaşırın
<i>Cetken çerge aygagi</i>	Halkımı uzağa sürdü
<i>Padışaktın candaral</i>	Rus'un jandarması

Çaylabay kimdi ayadı

Mintöbödö er tüğül

Kaldı bala ayalı

Kimseye acımadı

Min-Töb'ö'de erkek ne demek

Bıraktı mı ki hatta çocuk, kadını (Nurmoldo, 2003, 198)

Nurmoldo'ya göre halk isyanının başarıya ulaşamamasının tek nedeni savaşabileceği silahının bulunmamasıydı. Bu yokluğa rağmen tahammülü tükenen halk evinde bulunan basit aletlerle ya da çıplak elle kendisine zalimlik edenlere karşı isyan eder. Çaresizlik ve tükenmişlik sebebiyle gözünü karatan halkın açıkça ölüme meydan okuması da denilebilecek bu isyanın sonrasında güçlü silahlarla donatılan Rus askerine direnemeyen halkın yaşadığı acıya yine şairler şiirleriyle şahitlik eder:

Ancıanda inkılap

Ayrılıp çıktı daldalı

Soyol kıyıp şaktardan

Kuralı çok karşı algan

Beşatardın oguna

Ne payda ölüp catkandan

Çon multığın bir atar

Çaman çok coonu kıyratar

Bar multığın tütömö

Bardık munun küçötmö

Baralına cetalbay

Bolbosun baldar iç ötmö

Ancıyan'a doğru

Yürüyüşe çıktılar

Dayak alıp ağaçtan

Silahsız karşılaştın

Tüfek, ok

Yararı ne ölmenin

Büyük tüfek bir vurur

Düşmanı ezecek halin yok

Tek tüfek tütünü

Derdimi benim büyüttü

Çocuklar olgunlaşmadan

Çıkmasın korku karşısına (Nurmoldo, 200, 92-93)

1916 ayaklanmasında ise Rusların 19-43 yaş arasındaki erkeklerin savaşa ve savaştaki askerlere her türlü savaş aleti sağlama işlerinde yani geri hizmetlerde gönderilmesiyle ilgili emri ayaklanmanın çıkmasına neden olur. Rusların bu emrine göre Türkistan'dan 200.470 kişi, Ceti-su bölgesinden 43.000 kişi, Fergana bölgesinden 51.233 kişi için askere alma kararı alınır (Kariyeva, 2011, 54-55). Cusup Abdurrahmanov 1916 ayaklanmasının aniden ortaya çıkan bir ayaklanma gibi görünmesine ve tek sebebinin askere alınma kararı gibi anlatılmasına rağmen işin aslının biraz farklı olduğunu savunur. Ona göre bu ayaklanma askere alma kararıyla birlikte, geçmişten beri Ruslar tarafından yürütülen işgal ve sömürü amaçlı koloni siyasetine, ağır vergilere karşı da bir patlamadır. Askere alma kararı bardağın taşmasını sağlayan son damladır ve halk yıllardır biriktirdiği tüm haksızlıkların hesabını sormak ister (Abdurrahmanov, 1991, 189).

1916 yılında Rus koloni sömürüsüne karşı Kırgız halkı ulusal egemenlik mücadelesi başlatır. Birinci Dünya savaşı, ayaklanmanın çıkışını hızlandırır. Çünkü bu savaş, eski vergilerin miktarındaki artışın yanı sıra yeni vergileri de beraberinde getirir. Rus hükümetinin Kırgız topraklarında gerçekleştirmekte olduğu toprak ve vergi zulmü karşısında sabrı tükenen halk, Rus Hükümetinin 19-43 yaş arasındaki erkeklerin askere alınmasıyla ilgili kararının duyulması sonrasında ayaklanır. Çünkü tutundukları son dalda ellerinden alınmak üzeredir. Eli iş tutan ve ailenin geçimini, güvenliğini sağlayan erkekler de askere alınınca Kırgız halkının hayat damarları da kesilmiş olacaktır. İsak Şaybekov şiirlerinde bu isyana ve sonrasına şu ifadelerle değinir:

Çıdabay bul zordukka karşı bastık

Ayrı, çokmor, nayzaçan soğuştık

Cazaloo otryadı kol salganda

Çıdabay Kıtay cakka kire kaçtık

Dayanamadık zorluklara karşı çıktık

Sopa, topuz, mızrakla savaş açtık

Ceza ordusu saldırınca

Direnemedik Çin'e doğru kaçtık (Şaybekov, 1974, 14)

Halktaki memnuniyetsizliği önceden fark eden Rus hükümeti bölgedeki Rus göçmenleri de yerli halka karşı silahlandırır. Bunun yanı sıra isyanı bastırmak için özel ceza ordusu gönderilir. İsyanın çıkması sonrasında büyük bir kıyımla karşı karşıya kalan Kırgız halkının durumunu dönemin akınlardan Kalık Akıyev de şiirinde şu şekilde aktarır:

Padişanın buyruğu

Telegram keldi krayga

Kırgızdı karay ok-ot atıp

Soldattar keldi bir ayda

Ayağı Talas, ken Çüyödö

Oluya Ata Merkiğe

On min soldat ördögön

Padişahın emri

Telgraf geldi yöreye

Kırgız'a doğru ok atıp

Askerler geldi bir ayda

Geniş Çüy Talas'a kadar

Evliya -Ata Merki'ye

On bin asker bastırdı

Koybodu eldi erkine

Bırakmadı halkı rahat (Abdıldayev, 1990, 410)

Abılkasım Cutakayev şiirinde ise isyanın bastırılma sürecinde ve sonrasında yaşanan acılı olayları tasvir eder:

Kaçkan eldin artınan

Kaçan halkın peşinden

Asker kuup sürdürüp

Asker kovalayıp takip ederek

Kaçkan eldin mal mülkün

Kaçan halkın malını mülkünü

Talap bulap cep alıp

Talan edip yiyerek

Zambirek menen pulumut

Silah ve diğer aletleri

Kazarmaga ornotup

Kışlalara yerleştirdiler

Kalğan eldi taap alıp

Geride kalan halkı bularak

Malı mülkün çaap alıp

Malı mülkünü yağmalayıp

Kırgızdı kamap kırganı

Kırgızları kuşatıp öldürdüler

Kızıl suuday kan agıp

Su gibi kırmızı kan aktı (Abdıldayev, 1990, 440)

Sonbahara denk gelen bu ayaklanmadan sonra aç ve yarı çıplak elinde hiçbir şeyi olmadan yollara düşen binlerce Kırgız, kar ve buzda dağlarda vefat eder. Tarihe 'Ürkün' olarak geçen ve ayaklanmayı bastırmak için kullanılan insanlık dışı yöntemler sebebiyle bu iki yüz binden fazla Kırgız Türkü yok olur. Bir tür kıyım da sayılabilecek bu dehşetli olay sonrasında nüfusu %41 azalan Kuzey Kırgızlarının insan varlığının neredeyse yarısı yok olur.

Sonuç

Türkistan coğrafyasının en eski Türk boylarından Kırgızlar tarihî süreç içerisinde maruz kaldıkları pek çok işgal, baskı, sömürü ve asimile girişimine karşılık adını ve kültürünü koruyarak bugünlere gelir. Bu tarihi süreçte zengin sözlü kültür geleneği içinde yetişen şairler; her şeyden önce toplumsal gelişim ve değişim sırasında ortaya çıkan olumsuzlukları, sosyal adaletsizlikleri, özellikle devletin yürüttüğü politikadaki yanlışlıkları kısaca halkın lehine ve aleyhine olacak durumları, bunların çözümlenmesi için yapılması gerekenleri eserlerinde dile getirmekten çekinmez. Bunu kendileri için bir tür görev ve sorumluluk sayan akınlar, olayları gerçeği bozmadan anlatmaya bu şekilde tarihe not düşmeye çalışır.

XIX. yüzyılın ortalarından itibaren Kırgız topraklarını işgal eden ve sömüren baskıcı Ruslara karşı şairler, irticalen söyledikleri şiirleriyle dönemin olaylarını, yapılan zulümleri, yok edilen ve yerlerinden edilen insanları, alınan vergileri, kısaca halkın çektiği ve yaşadığı sıkıntıları şiirlerine yansıtır. Halkın içinden çıkan ve kendilerini onlardan ayrı bir yere koymayan akınlar, olan bitene halkla benzer tepkileri verir ve mevcut durumu kabullenemezler. Halkın geleneklerini bozan, tarihini ve kültürünü yok etmeye çalışan Çarlık Rusya hükümetine karşı halkı bilinçlendirmeye, birlik ve beraberliği sağlamaya çalışarak aynı zamanda millî mücadelenin bayraktarlığını yaparlar.

Akınlar bu dönemde Rusların Kırgız topraklarında yürüttükleri uygulamaları açık bir biçimde işgal olarak değerlendirir ve eserlerinde Rusların yerli halkın topraklarını ne tür adaletsiz uygulama ve zulümlerle ellerinden aldığını tarihe tanıklık edecek biçimde cesaretle aktarır. Uygulanan adaletsiz ve ağır vergi politikasına, verimli toprakların Kırgız halkından zorla alınarak Rus göçmenlere dağıtılmasına ve eğitim sisteminin sömürü düzenini sürekli kılacak tek tip nesiller yetiştirilmesi planına örnek olaylar ve deliller ile gerçekçi bir biçimde dile getiren şairler, aynı zamanda olanların birinci elden de tanığıdır (Karıyeva, 2011, 37-38).

KAYNAKÇA

- Abdıldayev, Melis (1990). *Muras*. Frunze: Kırgızistan Basması.
- Cutakayev, Abdulkasım (1971). *Lenin Koşoğu*. Frunze.
- Cutakayev, Abdulkasım (1991). *Kırgızdardın 1916. Cıldağı Kötörlüüşü Cönündö*. Bişkek.
- Duman, Gül Banu (2015). 19. Yüzyıl Kırgız Şiiri ve Dönemin Sosyal ve Siyasi Gelişmelerinin Şiirdeki Yansımaları. *Bilig*, S. 75, s.1-20.
- Hayit, Baymirza (1995). *Türkistan Deoletlerinin Millî Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- İlyasov, Satar İlyasoviç, vd. (1986). *İstoriya Kırgızskoy SSR*. C. II. Frunze.
- Kara, Füsün (2007). Rusya'nın Kırgızistan'daki Koloni Siyaseti (1852-1917). *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S. 2, s.329-340.
- Karıyeva, Anarkul (2011). *Cazgıç Akındar cana Kırgız Tarihi*. Bişkek: Maxprint.
- Koylubayev, Keldibek (2010). *Cazgıç Akındardın Çıgarmaçılığı*. Karakol.
- Narkul Üulu, Nurmoldo (2003). *Çıgarmalar*. Bişkek: CÇK Süröt Basma Salonu.
- Sooronov, Omor (1991). *Moldo Kılıç, Kazaldar*. Frunze: Adabiyat.
- Sooronov, Omor (1993). *Moldo Niyaz Sanat Digarasttar*. Bişkek: Uçkun Basmakanası.
- Şaybekov, İsak (1974). *Tandalğan Çıgarmalar*. (haz. C. Taştımirov) Bişkek.
- Moldo, Togolok (1970). *Çıgarmalarının Eki Tomduk Cıynağı*. C.1, Frunze: Kırgızmambas.
- Yazı, M. Emin (2007). *Çarlık Döneminde Kırgızlar*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elazığ.